

AZƏRBAYCAN MÜHACİRƏT FOLKLORŞÜNASLIĞI VƏ AŞIQ ƏLƏSGƏR

THE EMIGRATIONAL STUDY OF FOLKLORE OF AZERBAIJAN AND ASHYG ALESKER

ЭМИГРАЦИОННАЯ ФОЛЬКЛОРИСТИКА АЗЕРБАЙДЖАНА И АШУГ АЛЕСКЕР

Almaz HƏSƏNQIZI

Filologiya elmləri doktoru, professor

AMEA Folklor Institutu

gunsel_gunsel@yahoo.co.uk

Summary

The Azerbaijani intelligence being obliged to emigrate due to pressure of the Soviet political system have taken the folklore memory by them. This memory rendered them a power for standing the home-sickness because, first of all, it ensured permanent existence of the native language together with them, and subsequently, somewhat reduced the bitterness of separation.

Thus, the folk poetry expressing the whole magic and beauty of the native language including the ashygs' creation always was in the spotlight both in the Motherland and abroad, reviving and being investigated by a lot of researchers.

It is noticeable that various ashygs' lives and creations were investigated in emigration and, their poems and eposes were collected and published in mass-media of foreign countries as well as published as books.

Ashyg Alesker is one of the masters of sazz the creation of which is mostly investigated in the emigrational study of folklore of Azerbaijan. The present report will analyze the investigation of Ashyg Alesker's life and creation researched by emigrating folklore scientists like Abdulvahab Yurdsevar, Ahmad Jafaroghlu, Khaver Aslan, etc.

Key words: Ashyg Alesker, foreign land, emigration, folklore, the Motherland, Khaver Aslan

Резюме

Азербайджанская интеллигенция, вынужденная эмигрировать из-за давления советской политической системы, увезли вместе с собой и фольклорную память. Эта память придавала им силы выдержать тяжесть тоски по родине, так как, прежде всего, она обеспечивала постоянное существование родного языка рядом с ними, и в конечном итоге, частично уменьшала горечь разлуки.

Таким образом, народный стих, выражающий всё волшебство и красоту родного языка, в том числе ашугское творчество, всё время

находилось в центре внимания как на самой родине, так и на чужбине, возрождалось вживую, и вокруг него проводились многочисленные исследования.

Необходимо отметить, что в эмиграции проведены исследования жизни и творчества различных ашугов, их стихи и эпосы собраны и опубликованы в прессе зарубежных стран, а также изданы в виде книг.

Одним из мастеров саза, творчество которых наиболее исследовано в эмиграционной фольклористике Азербайджана, является Ашуг Алескер. В докладе будут проанализированы исследования жизни и творчества Ашуга Алескера эмигрировавших фольклористов – Абдулвахаба Юрдсева, Ахмеда Джафароглы, Хавер Аслан и других исследователей.

Ключевые слова: Ашуг Алескер, чужбина, эмиграция, фольклор, родина, Хавер Аслан

Sovet sosialist sisteminin xalqlara qarşı müstəmləkəçi münasibətini ilk günlərdən dərk edən siyasi səbəblər üzündən vətəninə didərgin düşərək ömrünü qürbət ellərdə sürməyə məhkum Azərbaycan ziyalıları – Əli bəy Hüseynzadə (1864-1940), Əhməd bəy Ağaoğlu (1869-1939), Məhəmməd Əmin Rəsulzadə (1884-1955), Ceyhun bəy Hacıbəyli (1891-1962), Mirzə Bala Məmmədzadə (1898-1959), Əhməd Cəfəroğlu (1899-1975), Məmməd Sadıq Aran (Sənan) (1895-1971), Nağı Şeyxzamanlı (1883-1967), Əbdülvahab Yurdsevər (1898-1976), Hüseyn Baykara (1904-1984), Əli Volkan (1897-1981) və başqaları xalqın zəngin yaradıcılığından həm müqəddəs amallarının təbliği məqsədilə istifadə etmiş, həm də el ədəbiyyatının qorunması, gələcək nəsillərə təhrif olunmadan, düzgün çatdırılması, eyni zamanda dünyada tanınması üçün onların toplanması, tərcüməsi, nəşri ilə bağlı böyük işlər görmüşlər. Mühacirətdə vətən həsrəti ilə məşəqqətlərə məruz qalsalar da, sovet senzurasından uzaqlarda, kommünizm basqısı olmadan təhlükəsiz bir şəraitdə aparılan bu tədqiqatlar öz obyektivliyi ilə diqqəti cəlb etməkdədir.

Bir xalqın varlığını əbədiləşdirən onun dilidir. Qürbət həyatını cəhənnəm əzabına döndərən yalnız torpaq həsrəti deyil, həm də ana dilindən ayrı düşməkdir.

Məhz bu səbəbdən Azərbaycan aşiq sənəti mühacirət folklorşünaslığının daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Hətta qürbətə düşmüş, vətən həsrəti çəkən bu insanlar tədqiq etməkdən əvvəl, ilk günlər xalq ədəbiyyatından, xüsusən aşiq sənətindən, belə demək mümkündürsə, təskinlik ala bilmişlər. Mühacirətdə həm ayrı-ayrı aşıqların həyat və yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqatlar aparılmış, həm də onların yazdıqları

şeyrlər, dastanlar toplanaraq bəzən mühacirət mətbuatında, bəzən ayrıca kitab şəklində dərc edilmişdir. Belə ki, Məmməd Sadiq Sənanın “Azərbaycan saz şairləri”, Mehmet Şakirin “Aşıq Qurbaninin üç mənzuməsi”, Mirzadə Mustafə Fəxrəddinin “Azəri aşıqlarından Sarı Aşıq”, Əbdülvahab Yurdsevərin “Aşıq Ələsgər” və s. kimi məqalələri nəşr olunmuşdur. Azərbaycan mühacirət folklorşünaslığının görkəmli nümayəndəsi, professor Əhməd Cəfəroğlu aşıq yaradıcılığına xüsusi önəm verərək el ədəbiyyatının klassikləri Qurbani, Aşıq Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Bağdad xanım və başqaları ilə bağlı tədqiqatlar aparmış, onların əsərlərini toplayıb nəşr etdirmişdir.

Azərbaycan mühacirət folklorşünaslığında ən çox tədqiq edilən saz ustadlarından biri Aşıq Ələsgərdir. Belə ki, mühacirətdə Qurbani, Dədə Qasım, Aşıq Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşıq, Bağdad xanım və başqaları haqqında yalnız məqalələr işıq üzü görmüşdürsə də, Aşıq Ələsgər yaradıcılığı ilə bağlı monoqrafiya dərc olunmuşdur. Bu, ilk növbədə Aşıq Ələsgərin heyrətamiz istedadı, şirin ana dilində yaratdığı qeyri-adi, möcüzəvi əsərlərinin qazandığı böyük sevgi ilə bağlıdır. Digər tərəfdən, Aşıq Ələsgər şeyrləri dillərdə dolaşdığına və sovet Azərbaycanının sərhədlərindən çox-çox uzaqlara yayıldığına görə onları əldə etməyin mümkün olmasından irəli gəlmişdir.

Aşıq Ələsgər yaradıcılığını zirvələrə daşıyan ən mühüm amil isə onun doğma ana dilinin incəliklərinə dərinlən bələd olması və şeyrində hər bir sözü məqamına uyğun məharətlə işlətməsindədir. Görkəmli Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadə (1925-2009) ana dilimizin gözəlliyindən bəhs edərkən, ilk növbədə xalq ədəbiyyatını, onun ən görkəmli ustadlarından Aşıq Ələsgəri xatırladaraq yazır: “Ələsgər ana dilimizi – sözlərin yükünü, çəkisini, rəngini, çalarını incəliklərinə qədər duyduğundan onun hər rəngində yeni məzmun yaradır, sözü elə yerindəcə işlədir ki, biz onun yalnız səsini eşitmirik, tamamı, duzunu, şirəsini dadırıq” (13,145).

Qeyd etmək lazımdır ki, İstanbulda nəşr edilən “Azərbaycan yurd bilgisi”ndə hələ 1933-cü ildə Səlim Rəfiq Rəfiqoğlu tərəfindən Dəli Alının şəxsiyyəti və onun haqqında yaranan folklor örnəklərinə həsr etdiyi “Azəri xalq ədəbiyyatında Dəli Alı dastanı” məqaləsinə Aşıq Ələsgərin yaradıcılığından bir örnək daxil edilmişdir. S.Rəfiq H.Əlizadənin 1929-cu ildə nəşr etdirdiyi “Nağıllar” kitabından Aşıq Ələsgərin Dəli Alı ilə bağlı yazmış olduğu mənzum parçanın bəndlərinin ayrı-ayrı təhlilini vermişdir. Lakin bu şeyrin müəllifi Aşıq Ələsgər haqqında daha dolğun məlumat əldə edə bilmədiyini təəssüflə məqə-

ləsində bildirmişdir: “On birinci parçadan anlaşıldığına görə dastanın şairi Ələsgər ismində bir aşıqdır. Ələsgərin kimliyini təyin etmək əlimizdəki vəsiqələrə görə imkansızdır. Yalnız “Nağıllar”ın ikinci cildinin sonunda Alının müasiri olan və əlli, altmış yaşında ikən 1921-ci ildə ölənlə göyçaylı bir saz şairindən bəhs edilir ki, bizim dastanın müəllifi Ələsgərdir, başqasıdır? Bu xüsusda doğru və sağlam bir fikir söyləyə bilmək üçün məsələni qətiyyətlə aydınlaşdırma biləcək vəsiqələri əldə edincəyə qədər açıq buraxıram” (12, 419).

Ayrıca qeyd etmək lazımdır ki, həmin məqalədə örnək göstərilən parça Aşıq Ələsgərin “Əsərləri”ndə (Bakı, Şərq-Qərb, 2004, s. 343-348) verilən mətndən müəyyən qədər fərqlidir.

Bu tədqiqatda bir məqam diqqəti çəkir. Belə ki, adı keçən kitaba istinad edən Səlim Rəfiq Aşıq Ələsgərin Göyçaydan olması ilə bağlı yanlış məlumat verir. Ola bilsin ki, bu, həmin sözün müəllif tərəfindən düzgün oxuna bilməməsindən qaynaqlanmışdır. Lakin S.Rəfiqin tədqiqatında aşığın yaşı və ölüm tarixilə bağlı məlumat da fərqlidir. Xatırladaq ki, “Haqq-nahaq seçilər haqq divanında” adlı kitabında tədqiqatçı alim Nazir Əhmədli folklorşünaslıq tariximiz, o cümlədən Aşıq Ələsgərin bioqrafiyası ilə bağlı yeni faktları üzə çıxarmışdır. Ayrıca, bu faktlar Qafqaz Cənubunun müxtəlif illərdə (1831, 1842, 1852, 1859, 1873, 1886) xüsusi dəqiqliklə tərtib etdiyi kameral təsvirlərə, yəni sənədlərə istinadən ciddi şəkildə əsaslandırılmışdır (9). S.Rəfiqin aşığın yaşı və ölüm tarixi ilə bağlı verdiyi məlumat, özünün də etiraf etdiyi kimi, sənədlər əldə etməyin çətinliyi üzündən həqiqətə uyğun deyildir.

Mühacirətdə Aşıq Ələsgər yaradıcılığı ilə bağlı ilk tədqiqat Ankarada nəşr edilən “Azərbaycan” dərgisinin 1952-ci il 7-ci sayında verilmiş Əbdülvahab Yurdsevərin eyniadlı məqaləsi hesab oluna bilər. Müəllif məqaləsinə ilk növbədə aşığın həyatı haqqında bilgi verməklə başlamış, lakin təəssüf ki, onun doğum yerini Göyçay olaraq göstərmişdir. Əbdülvahab bəy bu məlumatı əldə etdiyi mənbəni bildirməsə də, yuxarıda S.Rəfiqin verdiyi qeydə əsasən eyni səhvin haradan qaynaqlandığı məlum olur.

Ə.Yurdsevər bütövlükdə Aşıq Ələsgər yaradıcılığını – məhəbbətə, gözəllərin vəsfinə, təbiət təsvirlərinə həsr edilən, əxlaqi-tərbiyəvi səpkidə yazılan, nəhayət, ictimai-siyasi məzmunlu şeirlər kimi qruplaşdıraraq təsnif etmişdir.

Məqalədə müəllif aşığın xalq arasında bu şəkildə məşhurlaşmasının səbəbinin onun axıcı dilində və yüksək sənətkarlıq qabiliyyətinə olduğunu qeyd etmişdir: “Aşıq Ələsgərin başlıca özəlliyi və

dəyəri hər növ kitab təsirindən, rəsmi dil və üslubdan uzaq və özünün aşıq ruh və təbiətinə sadiq qalmış olmasıdır” (14, 2).

Aşıq Ələsgərin fəvqəladə istedadından qürurla bəhs edən Əbdülvahab Yurdsevər onun yaratdığı cinasların “həm təbii, həm də bədii mahiyyət daşıdığı” (14, 3) üçün dillər əzbərinə çevrildiyini söyləməklə yanaşı, “Narın üz” təcnisindən məqaləsinə saldığı örnəyin tərkibindəki “narın” və “üz” sözlərinin işlənmə məqamlarına görə geniş şərhini vermişdir.

Ə.Yurdsevər Aşıq Ələsgəri zamanəsinin ən görkəmli sənətkarı kimi dəyərləndirmiş, onun müxtəlif məzmunlu şeirlərindən örnəkləri məqaləsinə əlavə edərək təhlilini aparmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, professor İsrafil Abbaslı 1972-ci ildə qələmə aldığı “Türk alimləri Aşıq Ələsgər haqqında” (1, I, 145-149) adlı məqaləsində Əbdülvahab Yurdsevərin yuxarıda bəhs olunan tədqiqatını xatırlatmışdır. Aşıq Ələsgərlə bağlı Türkiyədəki tədqiqatlardan danışıarkən, İ.Abbaslı yazır: “Şəxsiyyəti barədə ilk söz demiş alimlərdən biri Əbdülvahab Yurdsevər olmuşdur. Müəllifin “Azərbaycan kultür dərgisi”ndə dərc etdirdiyi bir yazıda Ələsgər haqqında ötəri məlumat verilmişdir ki, bu da ilk təşəbbüs kimi qiymətlidir” (1, 145).

İ.Abbaslının haqqında danışdığı müəllifin (Əbdülvahab Yurdsevər siyasi mühacir idi) azərbaycanlı olduğuna işarə etməməsi, yəqin ki, məqalənin yazıldığı sovet dönəmilə bağlıdır. Lakin araşdırmanın nəşr olunduğu dərginin adı həmin tədqiqatda yanlış göstərilir. Bu da sovet hakimiyyəti illərində xaricdə (xüsusən Türkiyədə!) nəşr olunan bir mənbənin əldə edilməsinin çətinliyindən irəli gəlir. Lakin məhz həmin dövrdə siyasi mühacirin adını dilə gətirmək, üstəlik tədqiqatı haqqında xoş sözlər demək böyük bir cəsarət tələb edirdi.

İyirminci əsrin sonlarında mühacirətdə aşıq yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqat aparanlar arasında doktor Xavər Aslanın araşdırmalarını ayrıca qeyd edilməlidir. Onun redaktorluğu ilə İstanbulda nəşr edilən “Xəzər” dərgisində Azərbaycan xalq ədəbiyyatı ayrıca bir rubrika kimi nəzərdə tutulmuş, hər sayında aşıqların yaradıcılığından örnəklər də verilmişdir. Bundan başqa, Xavər xanım dərginin müxtəlif saylarında “Azərbaycan aşıq ədəbiyyatı” (4), “Sözlü ədəbiyyatımızda həcv” (3), “Əbədi yaşayanlar” (2) və s. məqalələrində Azərbaycan aşıqlarının yaradıcılığından bəhs etmiş, ayrıca olaraq “Azərbaycan aşıq şeiri” silsiləsi ilə “Aşıq Ələsgər” (7) adlı kitab tərtib etmiş, özü də ona geniş müqəddimə yazmış, 1984-cü ildə nəfis şəkildə İstanbulda nəşr etdirmişdir. Müəllifin yazdığı “Ön söz”ə böyük həssaslıqla seçdiyi, bütün mühacirlərin qəlbini titrədən “Eldən ayrı aşıq niyə yaşadı?” sərlövhəsi də diqqəti cəlb etmək-

dədir. X.Aslan, yəqin ki, Aşıq Ələsgərin “Dağlar” rədifli qoşmasındakı çox ibrətamiz məzmunlu: “Arsız aşiq elsiz niyə yaşadı? Ölsün Ələsgər tək qulların, dağlar!” beytindəki misraya uyğun olaraq bu adı seçmişdir. Xatırladaq ki, bu qoşma ustadın “Əsərləri”nə İslam Ələsgərin yazdığı “Haqq aşığı” adlı “Ön söz”də göstəriləndiyi kimi 1905-ci il erməni-müsləman qırğınları zamanı dərin kədərlə qələmə alınmışdır” (8, 18).

Xavər xanım bütün türk dünyasında, xüsusilə həm Güney, həm də Quzey Azərbaycanda saz sənətinin xalq arasında geniş yayılmasının və böyük sevgi qazanmasının səbəblərini müəyyənləşdirərkən, onun tarixi köklərinin çox əski dövrlərə uzanmasına diqqəti yönəltmişdir: “... son illərdə türk torpaqlarında (Güney Azərbaycanın Cığamış şəhərində) aparılan arxeoloji qazıntılar və bu qazıntılarda əldə edilən saxsı qablar üzərindəki rəsmlər milli aşiq sənətimizin, müqəddəs çalğı alətimiz qopuzun tarixin çox əski çağlarında var olduğunu bir daha isbatlamışdır” (8, 5).

Qeyd edək ki, Xavər Aslan Azərbaycan aşiq şeirinin yüksəlişindən bəhs edərkən, bu sənət sahəsinin digər xalqların ədəbiyyatına olan təsirinə xüsusi diqqət yetirmiş, “Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı” məqaləsində bu barədə yazmışdır: “Qonşu xalqların ədəbiyyatını da təsiri altına alan böyük və zəngin aşiq ədəbiyyatına sahibiz. Əzəmətli keçmiş, böyük ənənələri olan Azərbaycan aşiq sənəti XVII-XVIII əsrlərdə daha da irəliləyərək ölməz milli dastanlar yaratmış, ədəbiyyat tariximizdə önəmli yer tutan ustad aşıqlar yetişdirmişdir” (4, 13).

Beləliklə, Xavər xanım Azərbaycan ustad aşıqlarının yaradıcılıqlarını təbliğ etmək məqsədilə Aşıq Ələsgər şeirlərinə müraciət etmiş və bu araşdırmasında dövrünün məşhur alimləri Məmməd-hüseyn Təhmasib (1907-1982), Feyzulla Qasımzadə (1898-1976) və başqalarının tədqiqatlarından da bəhrələndiyini sayğı ilə bildirmişdir.

Əvvəlcə aşığın bioqrafiyası haqqında qısa məlumat verən Xavər xanım onun gənc ikən nakam bir eşq yaşadığını, lakin sonu kədərlə tamamlanan bu böyük sevginin xalqımıza ustad sənətkar qazandırdığını qeyd etmişdir: “Bəlkə də, Azərbaycan ədəbiyyatına Aşıq Ələsgəri qazandıran bu nakam eşq olmuşdur. Bir sevgini qeyb etsə də, eşq dolu könlü yaralansa da, milyonların sevgisini, heyranlığını əldə etmiş, əbədi olaraq bir millətin kültür həyatında yaşama haqqını qazanmışdır sənətçi” (7, 7-8).

Aşıq Ələsgərin yaratdıqlarına heyranlığını bildirən müəllif onun dərin zəkasının və sonsuz istedadının ortaya çıxmasında mühüm rol oynamış Aşıq Alının adını böyük bir məhəbbətlə xatırlamış, bu ustad sənətkarların şöhrətinin əsas səbəbini məhz xalq duyğularına sədə-

qətləri, vətənə, torpağa məhəbbətlərinə bağlamış, əsərlərinin real həyatı dolğunluğu ilə əks etdirdiyi üçün əbədilik qazandığını qeyd etmişdir: “Aşıq Ələsgər yaradıcılığı xalq zəkası, xalq düşüncəsindən qaynaqlanır. Dolayısıyla onun şeirləri, türküləri ata-babalarımızın gözəllik duyğularını, sənətə olan sevgi və bağlılığını, zövq və istedadını ortaya qoyur. Toyda, düyüdə, bulaq yolunda, çeşmə başında gördüyü bu gözəlləri aşığımız həyatda olduğu kimi təsvir edir. Sənətinin vəsf etdiyi bu qız və gəlinlər yerli geyimləriylə, təbii gözəllikləriylə, hətta adlarıyla qarşımızda canlanır” (7, 9).

Fikrini dəqiqləşdirmək üçün Xavər xanım Aşıq Ələsgərin qoşmalarından örnəkləri də tədqiqatına əlavə etmişdir. Müəllif həm Molla Pənah Vaqif, həm də Aşıq Ələsgərin türk ustadlarından Qaracaoğlana yaradıcılıq etibarını ilə çox yaxınlığının səbəbinin genetik yaddaş, eyni kökdən törəmələri ilə bağlı olmasında görür: “Anadolu türk xalq şeiriylə Azərbaycan aşıq ədəbiyyatındakı bağlılığın bir səbəbi də Anadolu türk sənətciləri ilə Azərbaycan türk aşıqlarının müştərək bir ana qaynaqdan bəslənmələri və faydalanmalarıdır. Ortaq kültür dəyərlərini quruda biləcək, silib ata biləcək bir güc tanımır insanlıq. Milli aşıq ədəbiyyatı da bu gerçəyi başqa şəkildə anladır, söyləyir bizlərə” (7, 11).

Xavər Aslanın tədqiqatında, mühacirətdə aparılan digər araşdırmalarda olduğu kimi, aşığın qürbət şeirlərinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Müəllif Dadaloğlunun məşhur:

Qalxdı, köç eylədi Avşar elləri

Ağır-ağır gedən ellər bizimdir, –

həmçinin Xəstə Qasımın “Qal indi” qoşmasını da tədqiqatına daxil edərək, aşıq şeirində qürbət mövzusunun xüsusi yeri olduğunu, bu acıların real həyatdan doğduğunu ürək ağrıları ilə təsvir etmişdir: “Qürbət və ayrılıqdan şikayətlənən, könlü insan sevgisiylə dolub daşan Aşıq Ələsgər milli fəlakət və faciələri yaradanlara, insanları qanlı savaqlara sürükləyənlərə qarşı olmuşdur... Aşıq elindən ayrı yaşaya bilməz. Elindən, xalqından qopan, ayrılan aşıqlar ölümə məhkumdur. Aşıq Ələsgər də sanki bunu vurğulayır sənət dostlarına, yeniyetmələrə” (7, 12).

Müəllif Aşıq Ələsgər yaradıcılığında ictimai-siyasi məzmunlu şeirlərin mühüm əhəmiyyətə malik olduğuna diqqət yetirmiş, məşhur “Dağlar” qoşmalarını təhlil etmişdir.

Xavər Aslan monoqrafiyasında Aşıq Ələsgərin şeirlərinin poetikasından, onun cinasyaratma qabiliyyətindən, atalar sözlərindən, deyimlərdən, frazeoloji birləşmələrdən yerli-yerində işlətmək bacarı-

ğından geniş söhbət açmışdır. Ümumiyyətlə, mühacirətdə çox vaxt təhlilə cəlb edilən əsərlərə ideoloji cəhətdən yanaşıldığından onların poetikası nadir hallarda tədqiqatçıların araşdırma predmetinə çevrilməmişdir. Lakin Xavər xanımın araşdırmalarında hər zaman bu məsələ diqqət mərkəzində olduğu üçün onlar böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Aşıq Ələsgər yaradıcılığını qruplaşdıran tərtibçi kitaba 67 qoşma, 18 tənris, 2 dodaqdəyməz, 5 cığalı tənris, 3 deyişmə, 16 gəraylı daxil etmişdir. Maraqlıdır ki, İstanbulda nəşr edilən və türk oxucusu üçün nəzərdə tutulan bu şeirlər öz yazıldığı tərzdə, tam orijinal verilmiş, hər səhifədə aydın olmayan sözlərin lüğəti tərtib edilmişdir ki, nəticə etibarlı ilə Aşıq Ələsgər yaradıcılığının tərəvəti qorunmuş, şeirlər öz bədii zərifliyini, dəyərini itirmədən təqdim olunmuşdur.

Xavər xanım Aşıq Ələsgər yaradıcılığına heyranlığı ilə yanaşı, ana dilimizin zənginliyini, gözəlliyini də tədqiqatında əks etdirməyə çalışmış və sənətkarın sözünün qeyri-adi cazibəsinin bu faktla sıx bağlı olduğunu bildirmişdir: “Dilimizin xüsusiyyətlərini iyicə mənimsəyən milli aşiq şeirimizin bu dev sənətçisi dilin ahəng qanununu, səs və sözlərimizin musiqililiyini, xalq ədəbiyyatımızın zənginliyini, milli heca vəznimizin oynaq ölçülərini genişliyi və rəngarəngliyi ilə dəyərləndirə bilmişdir, Aşıq Ələsgəri yaşadan, sənətini əbədiləşdirən bu özəlliklərdir” (7, 15). Bu fikrini əsaslandırmaq üçün müəllif:

Bax bu qaşa, bax bu gözə,

Yandı bağrım, döndü közə.

Keçən sözü vurma üzə,

Keçən keçdi, olan oldu, –

gəraylısını tədqiqatında örnək kimi vermişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, həmin gəraylı Aşıq Alının “Əsərləri”ndə, A.Nəbiyevin “Azərbaycan xalq ədəbiyyatı” dərslində Aşıq Alının gəraylısı kimi təqdim edilmiş, son – möhür bənddə onun adı öz əksini tapmışdır:

Aşıq Alı sənə qurban,

Gəl eyləmə bağrımı qan.

Uçdu əldən tülək tərhan,

Sar da kəklik alan oldu, – (5, 21; 11, II c., 181).

Xavər xanım həmin gəraylıyı “Aşıq Ələsgər” kitabına bütöv şəkildə, “Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı” məqaləsinə isə bir parça (4, 19) daxil etmişdir, onun variantında əvvəlki bəndlər Aşıq Alının şeirinə tamamilə uyğun gəlsə də, yalnız sonuncu bənd fərqli səslənməkdə, bu məqamda Aşıq Ələsgər adını yaşatmaqdadır:

Ələsgərəm, sənə qurban,
Gəl eylənə bağrımı qan.
Səni məndən ayrı salan,
Filan oğlu filan oldu (7, 147).

Məlumdur ki, Aşıq Ələsgər yaradıcılıq üslubuna görə Aşıq Aliya ən yaxın olan sənətkar hesab edilir. Bunu nəzərdə tutan professor H.İsmayılov Aşıq Aliya aid edilən sənət nümunələrini dəqiqləşdirmək üçün, ya onun özünün digər şeirlərilə, ya da məhz Aşıq Ələsgərin yaradıcılığındakı poetik örnəklərlə müqayisənin doğru olacağını bildirmişdir: "...ya Aşıq Alının və ya onun birbaşa sənət və mənəvi varisi Dədə Ələsgərin poetik nəfəsi, ruhu və dili ilə müqayisədə müəyyənləşdirilməlidir. Çünki Aşıq Alının ən böyük əsəri elə Ələsgərin özüdür" (5, 14). Məhz belə yaxınlıq bəzi hallarda onların şeirlərinin bir-birinin adına aid edilməsi ilə nəticələnmişdir.

Qeyd edək ki, Aşıq Ələsgər Vətəndə olduğu kimi, mühacirət ömrü yaşayanların da ən çox sevdiyi, yaradıcılığına heyranlıq duyduğu böyük söz ustadlarından biridir. Sənətkarın yetişdiyi torpağa, milli mədəniyyətə, özündən əvvəl yaranan zəngin kultüərə sədəqətini, sıx bağlılığını nəzərə alan folklorşünas alim Əhməd Cəfəroğlu heyranı olduğu Aşıq Ələsgər yaradıcılığının möhtəşəmliyinin əsas səbəblərindən birini məhz onun Qurbani irsinə olan sonsuz sevgisi ilə əlaqələndirmişdir: "Qurbaninin aşıq ədəbiyyatına təsiri uzun müddət davam etmişdir. Onun yaradıcılığında ilham alanlardan biri də XIX yüzilliyin müqtədir sənətkarlarından olan Aşıq Ələsgər idi" (10, 133).

Mühacirətdə nəşr edilmiş "Aşıq Ələsgər" kitabının cildinin üzərində qeyd olunan sözlər isə bu görkəmli söz ustasının yaradıcılıq şöhrətinin vətənidən başqa, digər ölkələrdə də yayılma arealını müəyyənləşdirməklə bərabər, Azərbaycan xalq ədəbiyyatının böyük təsir gücünü əks etdirməkdədir: "XIX yüzil Azərbaycan aşıq şeirində sosial motivlərlə zənginləşərək irəliləmə çağıdır. Aşıq Ələsgər dadlıduzlu qoşmaları, gəraylıları, dodaqdəyməz, diltərpənməz, mürəbbə və müxəmməsləri ilə şeir sənətimizi ortaya qoymuş, aşıq şeirini zirvələrə ulaşırmışdır. Bu ünlü xalq ozanımızın şöhrəti Azərbaycanda qalmamış, bütün türk ellərinə yayılıb sevilmişdir".

Məhz bu sözlərlə Xavər Aslan tədqiqat üçün niyə Aşıq Ələsgər yaradıcılığına müraciət etdiyini aydınlaşdırmağa müvəffəq olmuşdur.

"Xəzər" (İstanbul) dərgisində 1980-ci ildə nəşr etdirdiyi "Sözlü ədəbiyyatımızda həcv" məqaləsində Xavər xanım yenidən Aşıq Ələsgər yaradıcılığına qayıdaraq, onun bir sıra şeirlərinin sənətkarlıqla

şirin, sadə xalq dilində və incə yumorla süsləndiyini bildirmiş, mülahizələrini dəqiqləşdirmək məqsədilə:

Aşiq Ələsgərəm, söylənir adım,
Budur ürəyimdə mətləb-muradım.
Sənin ərin ölsün, mənim arvadım,
İkimiz də qalaq yaşlı, yaralı (3, 9)

– kimi bir neçə örnəyi də məqaləsinə daxil etmişdir. Bundan əlavə, tədqiqatçı aşığın “Sənət meydanının təsadüfi insanların, istedadsız kimsələrin yeri olmadığını anlatdığını”, qabalığa, haqsızlığa qarşı etiraz etdiyini onun öz şeirlərindən örnəklərə əsaslanaraq açıqlamışdır (3, 10).

Aşiq Ələsgər Azərbaycan saz sənəti ilə bağlı aparılan bütün araşdırmalarda adı qürurla çəkilən böyük ustadlarımızdandır. Onun yaradıcılığı hər zaman diqqət mərkəzində olmuşdur, təbii ki, bu da sənətkarın sözünün sirrindən, seyrindən, möcüzəsindən irəli gəlir. Aşığın vətəninədən kənardə tədqiq və təbliğ edən mühacirətdəki araşdırmalarının da diqqətə alınması isə həm Azərbaycan folklorşünaslığı, həm də onu sevənlər üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir.

QAYNAQLAR

1. Abbaslı İsrəfil. Folklorşünaslıq axtarışları, 2 cilddə, I cild, Bakı: Nurlan, 2009, 512 s.
2. Aslan Haver. Ebedi yaşayanlar, “Hazer”, İstanbul, 1980, yıl 2, ağustos, sayı 17, s. 3-10
3. Aslan Haver. Sözlü edebiyatımızda hiciv, “Hazer”, İstanbul, 1980, yıl 2, may, sayı 14, s. 3- 11
4. Aslan Haver. Azərbaycan aşığ edebiyatı, “Hazer”, İstanbul, 1980, yıl 1, mart, sayı 11-12, s. 13-20
5. Aşiq Alı. Əsərləri, Tərtib edən H.İsmayılov, B., “Avrasiya press”, 2006, 192 s.
6. Aşiq Ələsgər. II kitab, Toplayanı I.Ələsgərov, B., Elm, 1972
7. Aşık Elesker. Hazırlayan dr. Haver Aslan. İstanbul, Edebiyat Cephəsi Gazetesi Matbaacılıq və Neşriyat, 1984
8. Aşiq Ələsgər. Əsərləri, Tərtib edən İslam Ələsgər, B., “Şərqi-Qərb”, 2004
9. Əhmədli Nazir. Haqq nahaq seçilər haqq divanında, Elm və təhsil, 2017, 340 s.
10. Cəfəroğlu Əhməd. Seçilmiş əsərləri, Bakı, Mütərcim, 2008
11. Nəbiyev Azad. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı, I cild, Bakı, Turan, 2002
12. Refik Selim. Azeri Halk Edebiyatında “Deli Alı” destanı, “Azerbaycan Yurt Bilgisi”, İstanbul: 1933, yıl 2, sayı 23, s. 415-419
13. Vahabzadə Bəxtiyar. Sadəlikdə böyüklük, Bakı, Yazıçı, 1978
14. Yurtsever Abdül Vahap. Aşık Elesker, “Azerbaycan” (Ankara), 1952 ekim, yıl 1, sayı 7, s. 2-4